

---

# Sociologie pro ekonomy (BKV\_SOPE)

---

# Struktura kurzu

- 1) **Úvod do sociologie** (sociologie jako věda o společnosti; důvody vzniku sociologie; vymezení, vztah k jiným vědám a praxi; sociální realita a způsoby jejího poznání; naturalismus, psychologismus a sociologismus; speciální sociologické disciplíny; základní paradigmaty sociologického myšlení; teorie konsensuální, konfliktní, interpretativní).
- 2) **Sociální jednání** (sociologie jako věda o společenských faktech - É. Durkheim; sociologie jako věda o sociální jednání - M. Weber; kultura, enkulturace, akulturace; sociální subkultury a kontrakultury; sociální deviace; anomie; sociální kontrola; socializace jako univerzální nástroj sociální kontroly; problematika moci).
- 3) **Sociální organizace a struktura** (společnost strukturovaná a stratifikovaná; sociální struktura; sociální stratifikace; sociální status a jeho ukazatele; sociální a kulturní kapitál; sociální mobilita; problém rovnosti).
- 4) **Sociologický výzkum** (metody a techniky sociologického výzkumu; fáze sociologického výzkumu; sociometrie a sociotechnika).

---

# Opakování: vymezení sociologie

- Sociologie se zabývá studiem sociálního života, skupin a společností
  - Jejím předmětem je lidské chování, zkoumá člověka jakožto *společenského* tvora
  - Má značně široký záběr – od analýzy jednorázových interakcí jednotlivců až po zkoumání globálních společenských procesů
-

# Sociální jednání: É. Durkheim (I)

- Durkheimův motiv: snaha definovat pole sociologické disciplíny tím, že budou rozlišeny specifické objekty, jejichž poznání náleží sociologii – tj. ne psychologii nebo biologii
- **Sociální realitu** tvoří interakce lidí, kteří reagují jeden na druhého, nebo veškeré chování, které ovlivňuje chování jiného člověka nebo je jím samo ovlivňováno
- **Sociální fakt** je prvek sociální reality - jde o každý druh jednání (myšlení, cítění), který 1) je schopen vnějšího tlaku na jedince, a který 2) je na jejich individuálních projevech nezávislý

---

# Sociální jednání: É. Durkheim (II)

- Tento tlak je popsán jako „veřejné vědomí vykonávající kontrolu na každém aktem či jednáním, které jej narušuje (překračuje), a tuto kontrolu vykonává dohledem nad jednáním svých občanů a dostupností příslušných trestů“
  - Podle Durkheima jsou tedy sociální fakta strukturálním kontextem, který přísně reguluje naše jednání
  - Co z toho plyne? > vysoké náklady na nonkonformní jednání, schopnost skupiny (sociálního celku) uplatňovat, prosazovat a vynucovat vlastní (nadindividuální) normativní očekávání
-

# Sociální jednání: M. Weber (I)

- Klasické pojetí sociálního jednání
- Odlišnost sociologie od přírodních věd: sociologie musí objektu svého zkoumání porozumět a díky tomu jej objasnit
- Sociologie tedy zkoumá **chování** jedince (jedinců) pouze potud, pokud jedinec dává svým činnostem určitý smysl
- **Jednání** – lidské chování, se kterým subjekt spojuje určitý smysl
- **Sociální jednání** – takové jednání, jehož smysl se ze strany jednajícího vztahuje k chování druhých a orientuje se jím ve svém průběhu

---

# Sociální jednání: M. Weber (II)

- Sociální jednání tedy předpokládá 2 momenty: 1) subjektivní motivaci jedince (jedinců) a 2) orientaci na druhé(-ho)
  - Sociologie musí poznat motivy jednajícího individua, aby stanovila příčinné souvislosti a objektivní popis procesu
  - Kolektivy ani společnost jako celek nemohou být chápány jako subjekty jednání – těmi mohou být pouze jednotlivá individua
  - x É. Durkheim – zdrojem a vysvětlením sociálního jednání jsou nezávislé nadindividuální (kolektivní) jevy (sociální fakta)
-

---

# Sociální jednání

- Je vždy jednáním ve skupině či v sociálním kontextu
  - Je orientováno na skupinu (jedince) nebo sociální kontext
  - Je tedy vedeno určitým očekáváním
  - Je tedy závislé na řádu vytvořeném sociální skupinou
  - Je tedy kontrolované sociální skupinou (ať už záměrně či nezáměrně, vědomě či nevědomě)
-



---

# Paradigma sociálního jednání

- Perspektiva aktérů a jejich vztahů je klíčová
  - Sociální jednání jako:
    - 1) Produkováané aktéry
    - 2) Produkuující aktéry
    - 3) Interaktivní
    - 4) Komunikativní
    - 5) Vázáno na společnost
    - 6) Podmíněno racionalitou
-

---

# Sociální jednání v některých sociologických sub-disciplínách

- Politická sociologie
  - Sociologie rodiny
  - Ekonomická sociologie
  - Sociologie náboženství
  - Sociologie města /venkova
  - Sociologie kultury
  - ...
-

---

# Kultura (I)

- Širší vs. užší definice kultury > sociologie vs. běžné užívání pojmu
  - Souhrn uznávaných **hodnot**, dodržovaných **norem** a vytvořených **hmotných statků**, a souhrn všech institucí, organizací a aktivit, které tyto prvky kultury umožňují produkovat, reprodukovat, konzumovat a prožívat
  - Společnost nemůže existovat bez kultury a naopak
  - Hodnoty (= abstraktní ideály) jsou svázány s normami (= konkrétními principy a zásadami chování)
-

# Kultura (II)

- Vznik, reprodukce či změna norem není možná bez komunikace
- Rozdílné společnosti – rozdílné hodnoty > kulturní (hodnotový) relativismus
- Hodnotová relativita – důsledek poznání odlišné kultury a/nebo soužití s ní
- Etnocentrismus – posuzování jiných kultur podle měřítek naší vlastní kultury
- Subkultura – malé, kulturně uniformní *společenství* které je součástí vnitřně kulturně rozmanité *společnosti* (často bývá jazykově, etnický nebo národnostně definované)
- Kontrakultura - kontrastní, opoziční typ kultury, respektive subkultury vůči majoritnímu typu kultury; nejde o pouhou odlišnost, ale o radikální odmítání a o vědomou kontradikci.
- Lze rozlišit dva druhy kontrakultur – první je dána nedobrovolným sociálním vyloučením určité skupiny obyvatel (bezdomovci, etnické menšiny), druhá je vědomě a dobrovolně tvořena jako akt protestu proti dominantním kulturním nebo společenským normám a hodnotám (hudební nebo politické subkultury)

# Kultura a sociální procesy (I)

- Socializace: obecné a komplexní označení interaktivního procesu, během kterého se novorozenec stává osobou uvědomující si sebe samu a orientuje se ve vlastní kultuře
- Během s. dochází k přejímání sociálních rolí, norem a vzorců jednání tvořících instituce a organizace společnosti
- Resocializace – přijetí radikálně odlišných hodnot a vzorců chování po rozpadu či opuštění těch dosud přijímaných (represivní instituce, extrémní okolnosti, mezní situace)
- G.H. Mead – výklad hlavních fází ve vývoji dítěte (nápodoba skrze hru, přejímání role druhého, sebeuvědomění, porozumění hodnotám a normám, generalizovaný druhý)

# Kultura a sociální procesy (II)

- Důležitý rys kultury - její prvky musí přijmout a osvojit si většina příslušníků daného kulturního společenství > charakter kultury určitého společenstva tedy určuje většina jejích členů.
- Předávání probíhá v rámci procesu socializace a to mj. i skrze artefakty, které jsou součástí hmotné kultury (hračky, nábytek, dopravní prostředky, knihy, atd.)
- Enkultura: proces učení se kultuře; vrůstání jedince do kultury dané společnosti (přejímání významů a hodnot, které tuto kulturu tvoří)
- Probíhá především prostřednictvím rodiny, školy, vrstevníků a médií
- Akultura - intenzivní pronikání kulturních prvků z jedné kultury do druhé (a naopak), který vede k zásadním změnám a reorganizaci dané kultury (často obou)
- Akultura se u jedinců projevuje změnou procesu enkultura

---

# Sociální instituce

- Širší vs. užší význam pojmu instituce
  - Sociální instituce – institucionalizované sociální jednání
  - Jak se ze *subjektivních významů* (Weber) stávají *sociální fakty* (Durkheim)?
  - Proces institucionalizace – fáze externalizace, objektivizace, internalizace
  - **Externalizace** - vytváření institucionálních praktik
  - **Objektivizace**: osamostatnění institucionálních praktik
  - **Internalizace**: osvojování institucionálních praktik člověkem
-

# Sociální role

- Institucionalizované jednání: opakované, ustálené, legitimizované > sociální role
- Sociální role jsou sociálně definovaná očekávání, nebo také očekávaný způsob jednání/chování vázané na určitý sociální status
- Sociální role jsou vždy vázány na sociální skupinu jakožto strukturu vztahů, pozic, nebo rolí
- Sociální role jsou základem osobnosti člověka (ztotožňuje se s nimi při jejich výkonu)
- Vztah mezi rolemi a věděním je dvojitý: (1) z pohledu institucionálního řádu jsou role reprezentacemi a zprostředkovateli v něm objektivovaných souborů vědění, (2) z pohledu rolí vidíme, že každá s sebou nese určité sociálně definované vědomí  $\Rightarrow$  společnost existuje tehdy, když si ji jedinci uvědomují a jedincovo vědomí je zároveň předurčeno



---

# Sociální kontrola (I)

- Definice: s.k. - konfrontace sociálního jednání s normami a hodnotami dané sociální skupiny
  - S přijetím sociální role přijímáme její diktát (konformita je vynutitelná); každá role s sebou nese určitý typ znalostí, povinností, soubor chování
  - Sociální kontrola je tedy konfrontace skutečného jednání se sociálními rolemi v dané společnosti/skupině
  - Sociální role jako neformální forma sociální kontroly
  - Premoderní společnosti – důležitá přímá sociální kontrola
  - Moderní společnosti – nepřímá sociální kontrola (skrytá)
-

---

# Sociální kontrola (II)

Existují různé konkrétní mechanismy sociální kontroly:

- Tabuizace a ritualizace
  - Sakralizace nebo profanace
  - Represe
  - Dohled
  - Distribuce práce a statků
  - Komunikace a diskurz
-

# Speciální případ sociální kontroly: moc

- Moc – šance či schopnost jedinců nebo skupin prosadit své vlastní zájmy nebo záměry přes odpor druhých
- Někdy je spojena s přímým užitím síly
- Různé typy moci: moc politická, ekonomická, sociální
- Doprovázena ideologií ospravedlňující to, co mocní provádějí

---

# Panství

- Moc se vždy neprosazuje pouze brutálně nebo násilně
  - Vztahy mocenské nerovnosti jsou často „zahaleny“ do podoby panství
  - V panství je moc ze strany podrobených vnímána jako oprávněná
  - Autorita – legitimní použití moci
  - Legitimita znamená, že osoby podléhající určité autoritě jsou s tímto stavem srozuměny
-

---

# Typy panství podle M. Webera

- Tradiční – autorita pána posvěcená tradicí a zvyky
  - Charismatické – autorita (náboženského, vojenského, politického) vůdce díky jeho schopnostem a jeho výkonům
  - Legální – autorita zákona díky víře v závaznost právních norem, tj. ne vůči konkrétní osobě
-

---

# Teorie moci: Michel Foucault (1926-1984)

- Proměny moci: od negativního zákazu po „produktivní“ disciplinaci až po biomoc
  - Organizace, tělo, diskurz – subjekty i projevy struktury mocenských vztahů
  - Organizace a její uniformita, standardizace prostor a jeho fyzických projevů
  - Tělo – biomoc a sexualita
  - Diskurz – normalizace myšlení
-

---

# Proměny systému trestání (Foucault)

- přechod od utajovaného souzení a veřejného mučení k veřejnému souzení a utajovanému trestání
  - zrod disciplíny jako umění ovládnutí lidského těla, které ho činí „poslušným a užitečným“; mikrofyziologie moci
  - zrození vězení jako jednotné instituce trestání; vězení předmětem neustálého reformování; trestání produkující populaci delikventů
-

---

# Vznik moderní disciplíny (Foucault)

- Specifické pojetí sociální kontroly – „disciplíny“
  - Moderní společnost - rozvoj vysoce sofistikovaných forem disciplíny
  - Ta se zabývá nejmenšími možnými aspekty lidského těla
  - Vznikla nová ekonomie a politika lidského těla
  - Moderní instituce nyní požadují aby těla byla individualizována podle svých úkolů, podle potřeby vzdělávání, pozorování, kontroly
  - Disciplína vytvořila novou formu tělesné individuality, která jim umožňuje vykonávat jejich povinnosti v rámci nových forem ekonomických, politických nebo vojenských organizací moderní doby
-



---

# Sociální deviace (I)

- Sociální život se řídí normami a pravidly, která jsou respektována, ale i transformována a porušována
  - Tato pravidla a normy se v různých kulturách liší nebo mají různou váhu a relevanci (pití alkoholu, dopravní pravidla, sexuální chování, majetková trestná činnost atd.)
  - Jednání odchylovící se od společenské normy či norem běžně akceptovaných většinou společnosti (komunitě) – sociálně deviantní
  - Více deviantně jednajících jedinců se může stát základem deviantní subkultury (či kontrakultury)
-

---

# Sociální deviace (II)

- Dodržování sociálních norem a pravidel – bezmyšlenkovité (díky procesu socializace) i vědomé (dobrovolně i nedobrovolně)
  - Všechny společenské normy jsou doprovázeny sankcemi podporujícími konformitu
  - Sankce – jakákoliv reakce ostatních na chování jednotlivce nebo skupiny, jejímž cílem je zajistit dodržování dané normy
  - Sankce mohou být pozitivní nebo negativní, formální nebo neformální
  - Negativní formální sankce - zákony
-

---

# Sociální deviace (III)

Příklady sociální deviace:

- Zločin
- Duševní choroba
- Nonkonformní jednání či vzhled
- Politický protest

Sociální deviace je socio-kulturně podmíněna – co je deviantní v jedné kultuře či kontextu nemusí být deviantní jinde.

---

---

# Anomie

- Různé typy deviantního jednání mohou být ve skutečnosti velice „normální“ – tj. racionální, pochopitelné, a biologicky či psychologicky nepodmíněné
  - Teze o anomické situaci ve společnosti (Durkheim) – během společenských procesů nebo zlomů jsou odbourávány tradiční normy a požadavky a prozatím nejsou nahrazeny novými > dezorientace a nejistota lidí
  - Nebo: anomie jako napětí mezi sociálními hodnotami /normami a sociální realitou neboli dostupností prostředků k dosažení těchto hodnot/norem (např. důraz na materiální úspěch vs. nemožnost jej v některých situacích dosáhnout > deviace)
-